שותפויות ביטחוניות במזרח התיכון: מי ייחלץ לעזרה בעת משבר?

written by פרופ' מרדכי חזיזה | 01.11.2026

עיקרי הדברים

- המזרח התיכון אינו סובל ממחסור בשותפויות, אלא מפער בין הצהרות תמיכה לבין מחויבויות ביטחוניות שאפשר להסתמך עליהן בעת משבר. ברית פורמלית, שותפות אסטרטגית ורשת של ארגונים חמושים אינן מסגרות שקולות.
- העליונות האמריקאית אינה מבטיחה התערבות בכל מתקפה על שותפותיה. יש להבחין בין יירוט הגנתי, פעולת תגמול והשתתפות במלחמה רחבה.
- השותפויות הסיניות והציר האיראני אינם מספקים חלופה להגנה הדדית צפויה; ברית מכה מצביעה על אפשרות לפתח מחויבויות מעשיות, אך אמינותן מחייבת בחינה מבצעית.
- על ישראל להעדיף הסדרי התרעה ותיאום הגנתי, להבהיר את ציפיותיה מוושינגטון ולחזק מלאים, כושר ייצור ומיגון תשתיות. הגנה אמינה צריכה להשתלב בריסון ובהידברות.

מבוא

המזרח התיכון מתאפיין בריבוי שותפויות ביטחוניות והסדרים אסטרטגיים, אך היקף הסיוע שיספקו בעת משבר נותר תלוי בתרחיש, באינטרסים וביכולות של המשתתפים. המלחמות מאז 7 באוקטובר 2023 האיצו דיון בשינוי הסדר האזורי. הטענה כאן היא שריבוי הקשרים אינו מבטיח נכונות לשאת בסיכונים הכרוכים בהגנה הדדית. הניתוח מבחין בין התחייבות להגנה לבין שותפות שאינה כוללת התחייבות כזאת.

שותפויות חופפות עשויות לשמר ערוצי תקשורת ולמנוע התנגשות בין גושים. אולם כאשר מדינות אינן יודעות מי ייחלץ להגנתן, יריביהן עלולים לבחון את פגיעותן, והן עלולות להסלים מתוך חשש שהתמיכה בהן תישחק. הסדר המתהווה עשוי אפוא לאפשר גמישות מדינית ובה בעת להקשות על ניהול משברים צבאיים.

יציבות אינה רק הישרדות משטרים או היעדר מלחמה בין-מדינתית: היא כוללת צמצום מתקפות, הכלת עימותים והגנה על תשתיות. סדר המאפשר גיוון שותפויות בעוד נמלים ומתקני אנרגיה חשופים לפגיעה עשוי להרחיב אוטונומיה בלי לשפר ביטחון. גם הסדר האמריקאי הקודם לא הבטיח שלום או הגנה בלתי מותנית; יתרונו היה במוקד כוח ברור יחסית המסוגל לארגן מענה. הבעיה אינה רב-קוטביות כשלעצמה, אלא הפער בין הבטחות, יכולות והכרעות מדיניות.

ההבחנה הנדרשת היא בין מחויבות משפטית, נכונות מדינית ויכולת מבצעית. התחייבות מפורשת אינה מבטיחה תגובה אחידה לכל תרחיש; ומנגד, היעדר אמנת הגנה אינו שולל סיוע משמעותי. מוקד הניתוח הוא הפער בין המימדים האלה, ולא עצם ריבוי השותפויות.

אמינותה של שותפות ביטחונית אינה תכונה אחידה: היא עשויה להיות גבוהה בהתרעה וביירוט, אך מוגבלת בחידוש מלאים, בתגמול או בהצטרפות למלחמה. לכן יש לבחון מחויבות ביחס למשימה ולתרחיש מוגדרים.

המסגרות הנבחנות שונות במטרותיהן ובמבנה שלהן. ההשוואה מתמקדת בסוג הסיוע שכל מסגרת מתחייבת לספק, ככל שקיימת התחייבות כזאת, ביכולתה להעמידו ובתנאים להפעלתו. אמת מידה זו מאפשרת לבחון את משמעותן הביטחונית של המסגרות בלי להניח שכולן נועדו לספק הגנה הדדית.

סולידריות אזורית אינה מחויבות להגנה

התגובות הערביות והאיסלאמיות למלחמה בעזה ולתקיפה הישראלית בדוחה בספטמבר 2025 המחישו את הפער בין סולידריות לבין פעולה משותפת. פסגות וגינויים לא העידו כשלעצמם על נכונות להתערבות צבאית. מצרים העדיפה את ביטחון גבולה ואת מניעת עקירת הפלסטינים; ירדן איזנה לחצים מבית וביטחון משטרי; וממשלות המפרץ ביקשו להגן על השינוי הכלכלי ועל שותפויותיהן. עם זאת, אין לצמצם את התגובה להצהרות בלבד: קטאר ומצרים מילאו תפקידי תיווך. יש להבחין בין הישגים מדיניים לבין התחייבות להגנה צבאית.

העליונות האמריקאית אינה ערובה להתערבות

ארצות הברית נותרה המעצמה הצבאית החוץ-אזורית המרכזית. רשת הבסיסים, המודיעין, מערכי הפיקוד וההגנה, הכוחות הימיים והלוגיסטיקה שלה תומכת בחלק ניכר מהביטחון האזורי. אולם קשריה דו-צדדיים, א-סימטריים ותלויי נסיבות; לרוב שותפותיה אין אמנת הגנה הדדית עמה. גם סעיף 5 באמנת נאט"ו מחייב סיוע, אך אינו מחייב כל חברה להפעיל כוח צבאי: היא קובעת את אופי הסיוע הנדרש. אמינות תלויה גם בתכנון, בפריסה ובציפיות, ולא רק בנוסח משפטי.

יש גם התחייבויות אמריקאיות מפורשות שאינן אמנות הגנה: צו נשיאותי מ-29 בספטמבר 2025 קבע מדיניות להבטחת ביטחונה ושלמותה הטריטוריאלית של קטאר, לרבות צעדים צבאיים אם יידרשו. יישומו כפוף לדין ולהקצבות. לכן יש לבחון את תוכן ההתחייבות ואת מעמדה, ולא להניח שכל יחסי ארצות הברית באזור זהים.

לאחר התקיפה בנמל התעופה המלך ח'אלד בריאד ב-10 באוקטובר 2026 אמר טראמפ כי וושינגטון שוקלת להצטרף לתקיפות הסעודיות. ההתערבות נותרה אפוא החלטה נפרדת, לא תוצאה אוטומטית של השותפות. הספרות על פערי מחויבות מסייעת להבחין בין ציפיית שותפים

לתגובה לבין התנאים המדיניים והמשפטיים להפעלתה. עמימות עשויה לרסן הסתמכות על חילוץ חיצוני, אך גם לעודד בחינת גבולות. יירוט, תגמול והשתתפות במלחמה הם החלטות שונות.

מנגד, סיוע ממשי אפשרי גם ללא ברית אזורית פורמלית: באפריל 2024 סייעו לישראל ארצות הברית, בריטניה וצרפת בהגנה מפני המתקפה האיראנית, וירדן יירטה עצמים שחדרו למרחבה האווירי. וושינגטון הבהירה אז שלא תשתתף בתגובה התקפית ישראלית. מקרה זה ממחיש דווקא את ערכה של מחויבות הגנתית מוגדרת ואת ההבחנה בינה לבין תמיכה בהסלמה.

המלחמה באיראן: הגנה לצד חשיפה לסיכונים

המלחמה שפתחו ארצות הברית וישראל נגד איראן ב-28 בפברואר 2026 ממחישה את המתח. מתקפות איראניות פגעו במדינות המפרץ, ובהן מארחות כוחות אמריקאיים, ובתשתיות אזרחיות. הקשר לוושינגטון העניק יכולות הגנתיות, אך גם חשף לתגמול במלחמה שממשלות המפרץ לא שלטו בפתיחתה ובמהלכה.

במרץ, לפי דיווח רויטרס, נשלחו כוחות נוספים לאזור, וטראמפ ביקש מבעלות בריתו סיוע במצר הורמוז. ב-7 באפריל הכריז על הפסקת אש, שנכנסה לתוקף למחרת. ביוני נחתם מזכר הבנות נוסף לסיום הפעולות הצבאיות ולמשא ומתן; ואולם, ניתוח שפורסם בספטמבר תיאר את חידוש ההסלמה. באוקטובר נבחנה בנפרד התערבות נגד החות'ים. לכן אין לתאר את התקופה כהפסקת אש רציפה: מחויבות לשותפות אינה מכתיבה מדיניות צבאית אחידה.

התמיכה האמריקאית לא נעלמה, אך היקפה מחייב הערכה מתמשכת. ממשלה יכולה להזדקק להגנה אמריקאית ובמקביל להידבר עם טהראן כדי לצמצם סיכונים. גידור כזה אינו מבטיח ביטחון כשהתנהלות שותף מעוררת תגמול נגדה. אין להסיק שאי-ודאות בבריתות לבדה גרמה למלחמה: החלטות איראן, מטרות המלחמה ופגיעות התשתיות חשובות בפני עצמן. המקרה מדגים התפשטות עימות בלי חלוקה מקבילה של השליטה בהסלמה ושל ההגנה מפניה.

סין והציר האיראני: השפעה ללא הגנה הדדית צפויה

סין מקיימת שותפויות אסטרטגיות וקשרים כלכליים, טכנולוגיים ואנרגטיים נרחבים, בלי להעמיד מערכת בריתות להגנת האזור. תיווכה בהתקרבות הסעודית-איראנית במרץ 2023 המחיש את יתרונות הקשר עם יריבים. אולם מגבלות התיווך מלמדות שאין לזהות פעילות דיפלומטית עם קבלת אחריות ביטחונית. בד בבד, הרחבת הקשרים עם סין אינה מוכיחה התנתקות מהתלות המבנית בארצות הברית. בהיעדר התחייבות סינית להגנה צבאית, אי-מתן סיוע כזה אינו כשלעצמו הפרת מחויבות, אך הוא מבהיר את גבולות ההסתמכות הביטחונית על השותפות עם בייג'ינג.

הציר האיראני ממחיש מגבלה אחרת. חימוש, מימון ואימונים יצרו יכולת לגבות מחיר בכמה זירות, אך לא מנגנון הגנה אוטומטי. לחיזבאללה, לפלגים בעיראק ולחות'ים אינטרסים ארגוניים

וספי הסלמה שונים. קשריהם עלולים להפיץ אלימות בלי אסטרטגיה משותפת להכלתה. המודלים אינם שקולים, אך אף אחד מהם אינו מבטיח ניהול משברים צפוי.

ברית מכה: מבחן היישום

הסכם ההגנה של מכה נחתם בין ערב הסעודית, טורקיה ופקיסטן ב-7 באוגוסט 2026, לפי הודעת משרד החוץ הפקיסטני. בישיבת החירום ב-5 באוקטובר הוחלט לעבור ליישום התחייבויות ההגנה הקולקטיבית ולהיערך לפריסה מהירה בערב הסעודית. לפי דיווח מ-23 באוקטובר המצטט את משרד החוץ הפקיסטני, פקיסטן וערב הסעודית השלימו אשרור, בעוד ההליך בטורקיה נמשך. ההבחנה בין חתימה, אשרור והפעלה מבצעית חיונית להערכת הברית.

אין מדובר אפוא בהצהרה בלבד, אך החלטת פריסה אינה הוכחה להיקף הביצוע או להשתתפות בלחימה התקפית. הצעדים שהוכרזו כפופים להסדרים ולחקיקה לאומית. ב-8 באוקטובר הבהיר שר החוץ הטורקי כי הסיוע הנבחן הגנתי, ושלל השתתפות בפעולות התקפיות. הברית עשויה להרתיע מתקפות ולהפחית את הצורך בפעולה סעודית עצמאית, אך עלולה לתרום להסלמה אם תעודד מערכה רחבה או אם היערכות כוחותיה תתפרש כהכנה להתערבות התקפית. ברית מכה תיבחן ביכולתה לתרגם התחייבות כללית למשימות מוגדרות, לכוחות זמינים ולתיאום בזמן מתקפה.

הלקח ההיסטורי: תוכן המחויבות חשוב ממספר ההסכמים

ב-1961 סייעה פריסת כוחות בריטיים בכווית להרתיע את עיראק. ב-1990 פלשה עיראק לכווית, והקואליציה בהובלת ארצות הברית גירשה אותה ב-1991. היכולת לבטל הישגי תוקפנות אינה מוכיחה שההרתעה שקדמה לה היתה מספקת. הקואליציה גם מלמדת שפעולה משותפת אינה מחייבת ברית קבועה, אלא יעד מוסכם, הנהגה ויכולות.

בשלב המאוחר של מלחמת המכליות, ב-1987-1988, העניק מבצע Earnest Will ליווי אמריקאי למיכליות כווייתיות שהונף עליהן דגל ארצות הברית, אך לא מנע פגיעות ועימותים עם איראן. מנגד, סנט"ו לא סיפקה לפקיסטן מענה צבאי קולקטיבי במלחמתה בהודו ב-1965, אף שהתקיימו תמיכה מדינית וקשרים דו-צדדיים. הלקח אינו שבריתות תמיד מונעות מלחמה, אלא שיש להתאים בין המשימות, האמצעים וציפיות החברות.

המלצות למדיניות

לישראל דרושה מדיניות המשלבת שותפות עמוקה עם ארצות הברית, שיתוף פעולה אזורי ויכולת עמידה לאומית. אין להתנות כל התקדמות בהקמת ברית רחבה, ואין להניח שקשרים מדיניים יבטיחו סיוע מבצעי. חמישה צעדים צריכים לעמוד במוקד:

1. להעמיק הסדרי הגנה קיימים. באמצעות וושינגטון ובתיאום עם שותפות מעוניינות, יש

לשפר התרעה מפני טילים וכטב"מים, שיתוף נתוני איום ותיאום הגנתי. לפי CENTCOM, כבר פועלים מוקדי תיאום ורשת הגנה משולבת; לכן אין להתחיל מאפס, אלא לבחון פערי כיסוי, הרשאות שיתוף ורציפות פיקודית. ההרחבה צריכה להיות מדורגת, בלי לדרוש חשיפה פומבית או הזדהות מדינית מלאה. יש לשמר את היתרון הצבאי האיכותי של ישראל ואת אבטחת המידע במסגרת ההרחבה.

2. להבהיר מראש את הציפיות מוושינגטון. על ישראל לקדם הבנות בדבר התייעצות בחירום, תגבור הגנתי, חידוש מלאים והגנת נכסים חיוניים. יש להבחין בין הסיוע המתוכנן לבין צעדים המחייבים החלטה אמריקאית נפרדת, ובייחוד הצטרפות ללחימה התקפית. התרגילים ושיתוף הפעולה הביטחוני הקיימים הם תשתית לתכנון, לא תחליף להגדרת גבולותיו.
3. לחזק עמידות לאומית. יש לקבוע יעדי כשירות למלאי מיירטים וחימוש, כושר ייצור, מיגון ושיקום תשתיות, ולבחון אותם בתרחישי עיכוב בסיוע. אין הכוונה לעצמאות מוחלטת, אלא לצמצום התלות בהנחות בדבר היקף האספקה ומועדה. מסגרת סיוע רב-שנתית אינה זהה לזמינות מיידית של כל אמצעי נדרש.
4. לשקלל את חשיפת השותפות. ככל שהנסיבות והביטחון המבצעי מאפשרים, יש לקיים באמצעות וושינגטון התייעצות והערכת סיכונים לפני מהלכים העלולים להביא לתגמול נגד מדינות שותפות. אין בכך זכות וטו על החלטות ישראליות, אלא אמצעי להיערכות הגנתית ולשימור שיתוף הפעולה. החשיפה לתגמול מחייבת התייחסות במסגרת תכנון ההסלמה.
5. לשלב היערכות ביטחונית במהלך מדיני. אין להניח שאיום משותף לבדו יבטיח שיתוף פעולה מתמשך. על ישראל לשמר את יחסיה עם מצרים וירדן, לצמצם חיכוכים העלולים לפגוע בנכונותן לשתף פעולה, ולשלב התייחסות לסוגיה הפלסטינית במאמץ להרחבת הקשרים האזוריים. החסמים המדיניים לשיתוף פעולה מחייבים טיפול לצד בניית היכולות, ולא רק לאחריה.

לארצות הברית תפקיד משלים: להגדיר עם שותפותיה חבילת סיוע הגנתית בסיסית, לתרגלה ולהבהיר אילו פעולות יישארו כפופות להכרעה מדינית. עליה להבחין בין הגנה על שותפה לבין תמיכה בלתי מותנית ביוזמותיה ההתקפיות, ולשמר ערוצי תקשורת עם יריבים. בישראל, מוצע להטיל על המל"ל לרכז עבודת מטה משותפת עם משרד הביטחון וצה"ל למיפוי פערי ההבנות והכשירות; משרד החוץ ישלב בה את השיקולים האזוריים. לאחר מכן יש לתרגל מתקפות טילים, פגיעה בתשתיות ושיבוש נתיבים ימיים. מדדי ההצלחה יהיו זמני התרעה, תפקוד התיאום, זמינות אמצעי ההגנה ומהירות ההתאוששות לא מספר ההסכמים שנחתמו.

סיכום

הסדר האזורי המתהווה מחייב לבחון שותפויות ביטחוניות לפי המשימות שהן מסוגלות למלא: התרעה, יירוט, אספקה, תגמול או השתתפות במלחמה. סיוע אמין בתחום אחד אינו מבטיח

מחויבות דומה בתחום אחר. החלטת ברית מכה מלמדת שאפשר לפתח מחויבויות מעשיות, לא שהיציבות כבר הובטחה. עבור ישראל, העדיפות היא להפוך שותפויות ליכולות הגנתיות זמינות בלי לוותר על עמידות לאומית. עבור וושינגטון, האתגר הוא לחבר בין עוצמה למחויבות מוגדרת. בשני המקרים נדרשים גבולות שירתיעו יריבים וירסנו שותפים, לצד הידברות שתאפשר לנצל את הביטחון לצמצום עימותים.

*הדעות המובעות בפרסומי מכון משגב הן על דעת המחברים בלבד.